

KUTADGU BİLİG'İN DİLİNDE BİLGİ KAVRAMI VE İŞLEVİ

*Özgür Kasım AYDEMİR**

ÖZET

Dil verileri, üretim bağlamının özelliklerini barındıran çok yönlü veri niteliği taşımaktadır. Bu yönüyle ele alındığında edebî ürünlerin, başta dilbilim ve felsefe olmak üzere farklı bilim dallarının yardımıyla çok yönlü değerlendirilmesi durumunda, kendilerini değerli kılan zenginlikleri de belirlenebilecektir. Bu doğrultuda, siyasetnameler birey, toplum ve devlet bağlamında önemli bir tarihsel veri tabanı özelliği taşımaktadırlar. Özellikle 16. yüzyıldan itibaren yaygınlık kazanan siyasetnameler, dönemin devlet adamlarına, devletin işleyişine ilişkin önerilerde bulunmak amacıyla yazılmıştır. Bu yönü ile ele alındığında, bir edebî tür olan siyasetnameleri kültür tarihi açısından önemli bir veri kaynağı olarak değerlendirmek mümkündür. Bu bağlamda, Türk edebiyatının bilinen ilk siyasetnamesi olan Balasagunlu Yusuf Has Hacib'in yazdığı telif eser niteliğindeki Kutadgu Bilig de, Türk kültür evreni içerisinde önemli ve öncü bir veri kaynağı olarak değerlendirilebilir. Kutadgu Bilig, kendisinden sonra yüzyıllar boyunca yazılan siyasetnameleri de içeriğine dayalı olarak etkileyebilmiştir. Bu öncü eserin içeriğini etkin kılan özelliklerden biri olan dil kullanımının çok yönlü olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Makalede, Türk Kültür Evreni'nin önemli birimlerinden olan Kutadgu Bilig'in dilinde ölümsüzlük bulan bilgi kavramının anlam evreni tespit edilmiştir. Ardından, bilgi kavramının işlevi felsefi bağlamda değerlendirilmeye çalışılmıştır. Böylelikle bilgi kavramının bir dil verisindeki kullanımından hareketle ideal birey, toplum ve devlet kurgusu içerisindeki yeri belirlenmeye, çözümlenmeye ve değerlendirilmeye çalışılmıştır. Zira bilgi kavramı, kültür tarihimizin bu temel eserine ad olacak derecede öneme sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Türk Dili, Kutadgu Bilig, Yusuf Has Hacib, bilgi, dilbilim.

THE CONCEPT AND FUNCION OF KNOWLEDGE ON KUTADGU BİLİG'S LANGUAGE

ABSTRACT

Language data, combines the features of the context of production is multi-faceted nature of the data. Considering this aspect of literary products, especially with the help of different disciplines, including linguistics and philosophy, in case of multi-faceted evaluation, which makes them valuable in wealth determined. In this context,

* Yrd. Doç. Dr. Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, El-mek: okaydemir@gmail.com

siyasetnames have the important data base which is context of the individual, society and the state. Especially 16 century onwards, the prevalence winning siyasetnames, statesmen of the period, written in order to make recommendations regarding the functioning of the state. Considering this aspect, the siyasetname the cultural history of a literary genre can be regarded as an important source of data. In this context, the first known Turkish literature siyasetname the nature of the copyrighted work Kutadgu Bilig Balasagunlu Yusuf Has Hacib's written, Turkish culture in the universe considered as an important and leading to a data source. Kutadgu Bilig, based on the content itself may influence the later centuries siyasetnames post. This is one of the pioneering works of the features that make effective use of the language should be regarded as a versatile believe. In this article, the Turkish Cultural Universe Kutadgu Bilig important units in the recruitment of the eternal universe, the meaning of the concept of knowledge immortality, which which is immortal. Then, the concept of knowledge function was analyzed in a philosophical context. Thus, the use of the concept of information payload in a language the ideal movement of individuals, society and the state to determine its place in fiction, resolve, and have been evaluated. Because the concept of knowledge has an extremely important which is the name of the main work of the cultural history.

Key Words: Turkish Language, Kutadgu Bilig, Yusuf Has Hacib, knowledge, linguistic.

I. GİRİŞ

Ham maddesi dil olan bir sanat dalı olarak tanımlanabilecek edebiyat; dilbilime, tarihe, sosyolojiye ve felsefeye yönelik önemli bir veri kaynağı niteliğindedir. Bu nedenle, toplumların duygu ve düşünce dünyasından izler taşıyan edebiyat eserleri üzerine gerçekleştirilen inceleme ve değerlendirmelerde belirtilen bilim dallarından yararlanmaları gerekmektedir. Bu noktada, dilin sadece gramer incelemelerinin değil genel olarak toplumsal bilimlerin temel faaliyet alanı olarak da değerlendirilmesi gerekmektedir.

“Türk-İslâm kültürünün ilk devresini teşkil eden XI. Yüzyıl, Türk tarihinde askerî-siyasî yönden dikkate değer bir gelişme devri olduğu gibi, kültür tarihimiz bakımından da büyük ehemmiyet taşır. Orta Aysa'da Kara-Hanlılar, Horasan ve kuzey Hindistan'da Gazneliler, daha batıda İran, Irak, Suriye ve Anadolu'da Selçuklular gibi Türk devlet ve imparatorluklarının ortaya çıkışı Doğu İslâm dünyasında hâkimiyetin Türklere geçtiğini gösteren büyük çapta tarihî oluşlardır (Kafesoğlu 1980: 3).” Belirtilen gerekçe ile 11. asır Türkçe eserleri kültür tarihi açısından daha büyük bir önem taşımaktadır. Türk kültür evreni içerisinde hayatın her alanında varlık gösteren ve çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde kuramsal temelleri ile irdelenecek olan iktidar içerisindeki bilgi kavramına yönelik, Türk Edebiyatı'nın ilk siyasetnamesindeki dil işletimine dayalı olarak felsefî temelli dilbilimsel çözümleme gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.

Özellikle 16. yüzyıldan itibaren yaygınlık kazanan siyasetnameler, dönemin devlet adamlarına, devletin işleyişine ilişkin önerilerde bulunmak amacıyla yazılmıştır. Bu yönü ile ele alındığında, bir edebi tür olan siyasetnameleri kültür tarihi açısından önemli bir veri kaynağı olarak

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/1 Winter 2013

değerlendirmek mümkündür. Bu bağlamda, Türk edebiyatının bilinen ilk siyasetnamesi olan Balasagunlu Yusuf Has Hacib'in yazdığı telif eser niteliğindeki Kutadgu Bilig de, Türk kültür evreni içerisindeki iktidar algısına yönelik önemli ve öncü bir veri kaynağı olarak değerlendirilebilir. Hakaniye Türkçesiyle yazılmış olan Kutadgu Bilig, kültürel geçiş özelliklerini de barındırmaktadır. “*Karahanlılar adı ile araştırmalara konu olan ve hafızalarda bu isimle yer edinen Türk Hakanlığı, İslam'ı kabul eden ilk Türk devleti olmakla, her alanda büyük değişimlerin yaşandığı bir dönemi yansıtmaktadır* (Huncan 2011: 57).” Gerek böylesi bir geçiş dönemi özelliğini barındırması, gerekse hükümdara önerilerde bulunmak amacıyla yazılmış siyasetname edebi türünün ilk örneği olması Kutadgu Bilig'in eşsiz önemini ve değerini güçlendirmektedir. Eserde “*Birbirleriyle çok sıkı bağlı olan birey, toplum ve devlet hayatının ideal bir şekilde düzenlenmesi için gereken anlayış, bilgi ve erdemlerin ne olduğu; bunların ne şekilde elde edileceği ve nasıl kullanılacağı üzerine duran şair-düşünür, bununla kendi devrinde gündelik hayatın üstüne yükselenlerin düşüncelerine tercüman olmuştur. O, birçoklarının ısrarla iddia ettiği gibi, iyi olmaları için mevki sahiplerine tatsız mecazlarla ahlak dersi veren kuru bir öğütçü değildir. Yusuf bu eseriyle insan hayatının anlamını çözümleyen ve onun toplumun, dolayısıyla da devletin içindeki görevini saptayan bir felsefe, bir hayat felsefesi sistemi kurmuştur* (Arat 2006: 29-30).” Kutadgu Bilig, belirtilmiş olan özelliklerinden dolayı Türkiye'deki ve yurt dışındaki pek çok bilim insanının üzerinde çalıştığı değerli, özgün bir veri tabanı niteliğindedir. Eserin dilbilgisi özelliklerinin yanında içeriğine yönelik de önemli çalışmalar yapılmıştır. Felsefe, sosyoloji, ilahiyat, tarih alanlarında gerçekleştirilmiş olan bu çalışmalar, Türk kültür varlığının bu güzide eserinin ayrı yönlerinin ortaya çıkarılmasına yardımcı olmuştur.

Eserde, hükümdara yönelik öneriler, salt devlet yönetimi ile sınırlı değildir. Toplumsal hayatın her alanına ilişkin olan öneriler, bir anlamda toplumun genelinde belirli düzenlemeler gerçekleştirilmeden devlet yapısında düzenlemelere gidilmesinin uygun olmayacağını, dolayısıyla iktidarın salt devlet ile sınırlı olmadığını ifade etmektedir. Bu nedenle, eser üzerine gerçekleştirilen inceleme ve değerlendirmede, söylemle şekillenen iktidar ilişkilerinin, hayatın her alanında hüküm sürdüğünü öne süren Fransız düşünür Michel Foucault'nun kuramlarından yararlanılmıştır. Böylelikle bir dil metni, dilbilimin ve felsefenin kesişim evrenindeki, disiplinlerarası bilimsel yöntemlerle çözümlemeye çalışılmıştır.

II. Kullanılan Yöntem

Kutadgu Bilig gibi tarihsel metinler Michel Foucault'nun kavramsallaştırmasıyla “arşiv” olarak adlandırılmaktadır. Arşivlere yönelik söylem çalışmalarını da Nietzsche'nin ‘soybilim’ (généalogie) kavramından etkilenerek “arkeoloji” olarak adlandıran Foucault için arkeolojik söylem çözümlenmeleri, iktidarın çözümlenebilmesi için büyük önem taşımaktadır. Foucault'ya göre söylem çalışmaları; büyük bir sabır gerektiren tozlu raflarda kalmış arşivlere, mimari tasarımlara, yönetimle ilgili belgelere vb. yönelik de gerçekleştirilebilmelidir. Söylem, salt sözlü ya da yazılı ifadeleri değil yazıya aktarılmış metinlerin oluşum bağlamını da kapsamaktadır. Nitekim, “*Söylem yazılı metinlerin incelenmesi şeklinde, çoğunlukla Postyapısalcı ve Foucaultcu söylem açıklamalarından etkilenildiği ölçüde güç ilişkileri üzerinde durur* (Sözen 1999: 90)”. Belirtilen güç ilişkileri, Kutadgu Bilig'de, hayatın her alanında hüküm sürmektedir. Çalışmamızda, belirtilen özellikteki güç ilişkilerine dayalı iktidar kavramı, yalnızca bir yönüyle değerlendirilmeye çalışılmıştır. İslamî Türk Edebiyatı'nın ilk eserlerinden olan Kutadgu Bilig'in adında da vurgulanan bilgi kavramı tasavvufta erdemlerin temeli niteliğindedir. Nitekim “insan-ı kâmil” olmak için bulmak, bulmak için de bilmek gerekmektedir ve “bilmek-bulmak-olmak” mertebeleri sadece bireysel değil toplumsal gelişimi de kapsamaktadır. Bu yönüyle, eserin adında da geçen bilgi kavramı çok yönlü olarak incelenmeye çalışılmıştır. Türk tefekküründe toplumsal hayatın

Turkish Studies

tamamına yayılmış olan iktidar alanında temel kavram niteliğindeki “bilgi”nin işlevi üzerine Fransız felsefeci ve dilbilimci Michel Foucault’nun iktidar felsefesine dayalı kuramı bilimsel yöntem olarak kullanılmıştır. Bilgi, Foucault için iktidarın gücünü önce var edebilmesinin, sonrasında da uygulayabilmesinin önemli söylem aracıdır. Zira “*Foucaultcu düşüncede söylem; hakikat, bilgi ve gücü düzenleyen moddur: Bilgi, söylemlerin içine kazılmıştır, onların dışında değildir; ideoloji kavramı da öznenin (yazarın ya da okuyucunun) teorik anlayışına kilitlenmiştir. Bilgi, güçte içkindir; eylemler ise birer strateji ve taktiktir* (Sözen 1999: 69)”. Bilgi; “özgür özne”nin, iktidara tâbiyetini sağlayan önemli bir söylemsel araçtır. Foucault’nun söylem kurgusunda bilgi aracılığıyla iktidara tâbi olmayı seçen ve iktidarı güçlü kılan özne, kendisine sunulan söylemsel edimlerle iktidarı güçlendirmekte ve iktidarca güçlendirilmektedir. İktidar kavramı; sadece yöneten, hükmeden yönüyle değil, yöneten ile yönetilen arasındaki mücadele yönüyle de ele alınmıştır ki bilgi kavramının işlevi de tam bu noktada etkinlik göstermektedir. Çünkü koşulsuz tâbi olan(lar)a hükmeden egemen gücün olduğu yerde, iktidardan söz edilemeyeceğini düşünmekteyiz. Belirtilen doğrultuda, bilgi kavramı, mücadeleye dayalı bir iktidar evreni içerisinde tarihi özelliklere sahip dil metnine dayalı olarak çözümlenmeye çalışılmıştır.

III. Bulgular

“*İlk kez vasiyette bulunan ve ilk kez öğüt veren şair* (Yavuz 2009: 144).” olan Yusuf Has Hacib, belirtilen öğretici özelliği dolayısıyla eserinde anlaşılır, duru bir Türkçe bırakarak eserinin zamana hükmetmesine ve “kut/devlet verecek olan bilgi”nin bengü iktidarına diliyle zemin hazırlamıştır. “*Yusuf 3190 kelime içinde 420 Arapça, 86 da farsça kelimeye yer vermiştir* (Yavuz 2009: 145).” Bu durumda, Selçuklu ve Gazne Devletlerinin aksine Karahanlılar döneminde Türkçe’nin resmî dil olmasının da payı vardır. Eserin dilinin, bilginin aktarımına ve yaygınlaşmasına hizmet etmesi yönüyle iktidar kavramı ile doğrudan ilişkisi bulunmaktadır. Foucault’a göre kuramsal bilgilerin tamamı iktidarca kurgulanmaktadır. Kurgulanan bilginin, kuramsal içeriği uygulamaya çevirebilme noktasında kendisini özneye kabul ettirmesi gerekmektedir. Bu nedenle iktidarca kurgulanan ikna sürecinde bilgi, söylemle bu görevi yerine getirebilmektedir. Bu aşamada bilginin erkini güçlü kılabilmek için gerçeklik ölçütleri de yine söylemle birlikte hâkimiyetini kurmaktadır. Böylelikle genelde belirtmiş olduğumuz işlevdeki bilgiye (Michel Foucault’un adlandırımı ile “modern episteme”ye), özelde ise ahlâka, hukuka, adalete dayalı güçlü kamuoyu (Roland Barthes’in adlandırımı ile “doksa”) oluşturulmaktadır. Bilgiler ve uygulamaları bir yanda iktidarın amacına hizmet eden toplumsal alımlama edincini oluştururken diğer yandan ülküsel nitelikli toplumsal özneyi de kurgulamaktadır.

Kutadgu Bilig’de, mutluluğa ulaşmanın aracı niteliğindeki bilgi kavramına ilişkin kelimeler (bil-, bilmek, bildeçi, bildi, bildim, bilding, bile, bileyi, bileyin, bilgey, bilgil, bilgü, bilgüçi, bilgüçiler, bilgüke, bilgüsi, biligli, biliglike, biliglisi, biling , bilip, bilir, bilirde, bilirin, biliring, bilirke, bilirlir, bilirmü, bilmedi, bilmedim, bilmeding, bilmedükin, bilmegey, bilmegil, bilmegüçi, bilmek, bilmese, bilmesü, bilmesünler, bilmeyü, bilmez, bilmiş, bilmişe, bilmişi, bilmişig, bilmişim, bilmişmni, bilmişin, bilmişing, bilse, bilsü, bilü, bilür, bilürmü, bilümeşe, bilümez, bildür-, bilge, bilgedin, bilgeke, bilgeler, bilgeleri, bilgem, bilgesi, bilig, bilgi, biligde, bligidin, biligi, biligig, biligin, biliging, bilgin, biligni, biligke, biligler, biligleri, biliglerin, biligli, biliglig, biligligke, biligligni, biligsiz, biligsizke, bilin-, biliş) toplam 1071 kez kullanılmıştır. Foucault’nun iktidar felsefesini, özgür özneye dayandırmasının paralelinde, Kutadgu Bilig’de de özgür öznenin kendi rızasıyla, bilgi aracılığıyla iktidara tabi olabileceğini belirtebiliriz. Bir siyasetname olan eserdeki genel öğretici içeriğin ve üslubun yanı sıra bilginin gerekliliği ve ona sahip olmanın sağlayacağı erdem, olumlulanan bir iktidar kurgusu içerisinde sunulmaktadır.

Turkish Studies

Kültür tarihimizin ilk siyasetnamesinin adının anlamlandırılması ile ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Makalemizin içeriği doğrultusunda bu husus önem taşımaktadır. “*Tamlanan bilig kelimesi bil- fiil kökünden –g fiilden isim yapma eki ilke yapılmış bir isim olup, ‘bilgi’ demektir. Tamlayan kutadgu kelimesi ise, kut isim kökünden –ad- isimden fiil yapma eki ile yapılmış kutad-filinden, bu devir Türkçesinde çeşitli fonksiyonları olan –gu, –gü eki ile yapılmış bir isimdir. Tamlamanın anlamı eskiden genellikle ‘saadet veren bilgi’ şeklinde anlaşılmış, –ad- ekinin diğer misallerindeki (yokad- ‘yok olmak’, ered- ‘er olmak, erkekleşmek’, atat- ‘(tay) at olmak, atlaşmak’ v.b.) fonksiyonunu belirten Arat tarafından ‘kutlu, mes’ud olma bilgisi’ diye, yani kutad- fiilinin ‘geçişsiz’ bir fiil oluşu dikkate alınarak tashih edilmiştir. Bütün mesele artık ‘kut’ kelimesinin anlamındadır (Karamanlıoğlu 1970: 130).*” Kut kelimesi ise mutluluk kelimesinin yanında talih baht, devlet anlamında da değerlendirilmiştir. Prof. Dr. Ali Fehmi Karamanlıoğlu, literatür taramasının sonrasında “*Kutadgu Bilig adı bizce ‘Devlete erişme bilgisi’ diye çevrilebilir. Devlet ama iki cihanda aziz eden bir devlet!.. (Karamanlıoğlu 1970: 131).*” hükmüne ulaşmıştır. Makalenin genel değerlendirmesine ışık tutacak olan bu belirlemeyi temelde benimsemekle birlikte, ‘kutadgu’ kelimesinin bu tamlamada kelimeyi sıfatlaştırabileceğini, Eski Türkçede zaman çekiminde kullanılan bu ekin, Yusuf Has Hacib’in eserinin adında gelecek zamanı işaretleyen bir sıfat oluşturabileceğini düşünmekteyiz. Makalenin ilerleyen bölümlerinde değerlendirilmeye çalışılan ‘bilgi’ kavramı, zamana hükmedici bir kurgu içerisinde işlevlendirilmiştir.

Hakiki -doğru- bilginin etkinliği, eserin genel niteliğine bağlı olarak salt bu dünya ile sınırlı değildir. Nitekim mutluluk veren doğru/hakiki bilgi iki dünya için geçerli olmalı ve hatta geçerliliğin önceliği de baki âleme dayalı olmalıdır. İslamî yaklaşıma uygun olan bu alılmamaya göre, bu dünya, üzerindeki maddî unsurla birlikte, bireyi ve toplumu iktidarcı olumlulanan asıl hakikatten koparabilecek çeldiricilerdir ve bu doğrultudaki eylemler Tevfik-i İlahi’den yoksun görülmektedir. Eserde, Oğurmuş’un hükümdara öğüt verişinin anlatıldığı “*Yanıt birdi oğurmuş aydı ilig/bayat birsü barça tilekke elig/bu kıvçaq kovı dünya kıkçı ajun/neçe beg qarıtı qarımaz özün/sini teg telim beg keçürdi sevip/sanga ma anundı keçürgey ivip’ (5132-5134).*” beyitleri, bilgi kavramının şekillendirdiği, belirlenen hükümlerin dayanağı niteliğindedir. Kutadgu Bilig’de geçen; “*sevinçin süzülmiş bu dünya bütün/munu koğ taq bir ajunka köre² (6642).*”, “*ögüm yetmiş söz bitidim tükel/okıglı ukuğlı özüng ülgı al/kayu türüg erse yorıkıng yolung/ayu birdim azrağ bekütgil ulung/bu yol dil yolu hem bu dünya yolu/bu yolça yorı yolda azma ulı³ (6496-6498).*” ve “*tünek ol bu dünya ay dünya begi/tünek içre bolmaz saqınçta öngi⁴ (5185).*” ifadelerinden de dayanak olarak bu dünyaya yönelik sunulan bilgilerin dahi, aslında, baki âlemdeki mutluluğun aracı olması noktasında bir işleve sahip olduğunu belirtebiliriz. Çünkü geçici olana ilişkin bilgi aldatici, doğru olmayan bilgidir. Türklerin İslam medeniyetine dahil olduktan sonraki algı dünyasının belirginlik kazandığı Kutadgu Bilig’in bu kurgusunu mensup olunan dinî değerlerle ilişkilendirmek mümkündür. “*İslam düşüncesinde bilginin önemsenmesinin en önemli nedeni, bilgi ile iman arasındaki doğrudan bağlandıdır. İnsan hakikate bilgi aracılığıyla yaklaştığından, bilgisi derinleşen kişilerin imanlarının güçlü olacağı ve diğer insanlardan daha fazla Tanrı’ya yaklaşıpacaklarına inanılmıştır (Bıçak 2009: 139).*”

¹ “Oğurmuş cevap verdi, dedi ki; Ey hükümdar, Tanrı her işte sana tevfikini refik etsin. Bu kof ve boş dünya çok eski bir alemdir; o nice beyleri yaşlandırdı, kendisi yaşlanmaz. Senin gibi birçok beyi sevdi ve sonunda onlardan yüz çevirdi; şimdi senin için hazırlandı, fakat seni de çabuk bırakacak (Arat 2006: 867).”

² “Bu dünyanın her yanı zevkle doludur; onu bırak, öteki dünyaya bak (Arat 2006: 1089).”

³ “Aklımın erdiği sözlerin hepsini yazdım, ey okuyan ve anlayan insan bunlardan hisse al. Nasıl hareket edeceğini; hangi yola gireceğini biraz izah ettim; sen buna göre hareket ederek hayatına esaslı bir temel kur. Bunlardan bir din yolu, biri de dünya yoludur; bu esaslı yoldan şaşma (Arat 2006: 1069).”

⁴ “Ey dünya beyi, bu dünya bir zindandır; zindanda endişeden başka bir şey bulunmaz (Arat 2006: 875).”

Turkish Studies

Foucault'nun bilgi ve iktidar kurgusu bağlamında, bilginin güce dönüşmesi 'doğruluk' ile ilgilidir. Felsefi nitelikli bu belirlemeden yüzyıllar önce yazılmış olan Kutadgu Bilig'de de bilginin doğruluğu, iktidara hizmet edip etmemesi ile ilişkilendirilerek dikkat edilmesi gereken bir özellik olarak ele alınmıştır. Bilgi yapısının doğruluğuna yapılan vurgu dokuz kez yinelenen "hakikat" sözcüğüyle de açığa çıkarılmaktadır. Ögdülmiş'in Ogdurmuş'a verdiği cevapta geçen "*sen aymış bu söz barça andağ turur/hakikat körü barsa tıldağ turur*⁵ (3368)" ifadesi, görünen, ilk bakışta algılanan bilginin doğruluğunun hakikat bağlamında irdelenmesi gerektiğini, ancak böylelikle geçerli/doğru bilgiye dayalı algı dünyası kurgulanabileceğini vurgulamaktadır. Belirtilen hüküm, eserde geçen "*neçe me erejlense isiz bu kün/ökünç birle emger yarınkı künün/neçe satğag erse bu edgü kişi/ökünmez yarın anda itlür işi/hakikat munı bil ay toldı sen/ökünçsüz men edgü atın ölse men*⁶ (918-920)." ifadesi ile de pekiştirilmiştir. Bilgiye sahip olan (bilgili, âlim) kişilere sahip oldukları ve nitelikli addedilen bilgi dolayısıyla değer verilmesi gerektiği yine iktidarca bilgi kavramının değerini yansıtmaya yönüyle önem taşımaktadır. Kudadgu Bilig'in önemli anlam merkezlerinden olan doğru/hakiki bilgiye sahip olan kişiye ilişkin gösterenler (bilgüci, bilgili, bilür, bilge, biliglig, âlim) toplam 463 kez kullanılarak gösterilenini vurgulamaktadır. Bilge alimlerle ilişkinin anlatıldığı bölümde kullanılan "*olarnı katıg sev ağırla sözün/biliglerin igren öküş ye azın/bular ol yarar ya yamazlarıg/seçip udra tutğan köni yol arıg/usa 'ilmi örger biligleri bil/nengin edgülik kıl küdez bekrü til/bular ol hakikat bu din tirgüki/olar bilgi ol cın şer'iat köki/yok erse ajunda bu 'alim bügü/tikip önmegey erdi yirde yigü*⁷ (4342-4346)." ifadesi, bu bağlamdaki bilginin açıkça aktarımını sağlamaktadır.

İktidar alanı metnimizde, günlük hayata ilişkin alanlarda görülebilmektedir. Bu özelliğin koşutunda Kutadgu Bilig'de bilginin, hayatın her alanında geçerli kılınması, rehber edinilmesinin gerekliliği vurgulanmaktadır. Günlük hayattaki iktidar kurgusunun ise önemli uygulayıcılarından biri çobanlardır. "*Firavun Mısırlı bir çobandı. Aslında taç giyme töreninde ritüel olarak çobanın değneğini alırdı... bu pastoral temayı geliştirip genişletenler İbranilerdi. Gene onların inanışlarında oldukça özel bir nitelik vardı: Halkın çobanı Tanrı ve yalnızca Tanrı'dır. Bunun tek bir olumlu istisnası vardı: Monarşinin kurucusu olan Davud, çoban olarak gönderme yapılan tek kişidir. Çoban sürüyü derleyip toplaması gereken, sürüsünün selametini sağlaması gereken onları bir amaç doğrultusunda, elçi konumundaki kendisinin uygun gördüğü yolda yürüten, yol aldırın kişidir. Çoban, iktidarın uygulayıcısı, sürüsünü götürdüğü yol(lar) ise iktidarın amacına yönelik stratejinin somutlanmasıdır (...) Ancak bu metafor kimi düşünürlerce Grek kültürüne, Hristiyanlık'a ya da Yahudilik'e dayandırılabilir da biz; bu metaforun, İslamiyet'e ya da İslamiyet öncesi Türk kültürüne dayandığını da değil, insanlık tarihi içerisinde evrensel bir özellik taşıdığını düşünmekteyiz. Nitekim İslam dini peygamberi Hz. Muhammed de bir çoban idi. (Aydemir 2008: 553)". Dinler tarihindeki peygamberlerin asıl mesleklerinin tüccarlık değil de çobanlık oluşu, belirtmiş olduğumuz iktidarın özellikleri ile örtüşmektedir. Emanetçi olan, koyunların asıl sahibi ile koyunlar arasında aracı olan çoban, sürüyü korumakla yükümlüdür. Foucault'nun iktidar kurgusu içerisinde önemli metaforlardan biri olan "çobanlık" Kutadgu Bilig'de geçen "*ay ilig katıgılan özüng edgü bol/begi edgü bolsa buğun edgü ol/buğun koy sanı ol begi koyçısı/bağırsağ kerek koyka koy kütçisi*⁸ (1411-1412)." ifadesinde, belirtilen bağlamda kullanılmıştır. Ancak Yusuf Has Hacib,*

⁵ "Söylediklerinin hepsi doğrudur; fakat dikkat edersen, bunlar hakikatte ancak birer bahanedir (Arat 2006: 601)."

⁶ "Bugün kötü ne kadar huzur içinde olursa olsun, yarın pişman olur azap çeker. İyi kişi ne kadar mağdur olursa olsun, yarın pişman olmaz ve huzura erer. Ey Ay-Toldı sen bunu hakikat bil; dünyada iyi ad bırakarak göçersem, pişman olmam (Arat 2006: 239)."

⁷ "Onları pek çok sev, onlardan hürmetle bahset; çok veya az, onların bilgilerini öğren. Faydalı ve zararlı şeyleri birbirinden ayırt ederek, doğru ve temiz yol tutan kişiler bunlardır. Mümkünse ilimlerini öğren ve bilgilerini bil; onlara iyilik yap ve yardımda bulun, onlara dil uzatma. Bu dinin direği gerçekten bunlardır; doğru şeriatın temeli bunların bilgisidir. Dünyada bu âlim ve hekimler olmasaydı, ekilmiş olsa bile yerden yiyecek çıkmazdı (Arat 2006: 749)."

⁸ "Ey hükümdar, gayret et, kendin iyi ol; beyi iyi olursa halk da iyi olur. Halk koyun gibidir, bey de onun çobanıdır; çoban koyunlara karşı merhametli olmalıdır (Arat 2006: 317)."

Turkish Studies

eserinde, pastoral iktidara dayalı bir metafor daha eklenmiştir: “koyun sürüsünün koçu”. Bir anlamda çobana tâbi olmakla beraber, çobandan sonra sürüyü yönlendirmekle yetkili olan, adaletli davranma yükümlülüğü bulunmadan sürüyü arkasından sürükleyebilecek yetide olan bu metaforu da “bilgi” kavramı kurgulamakta ve oluşturmaktadır. Kutadgu Bilig’de bilgiye sahip olan, bilgiyi özümsemiş olan bilge/âlim kişi, çoban ile temsil edilen hükümdardan sonraki ikinci derecedeki erk sahibi olarak değerlendirilmiştir. Eserde, bilge/âlimler ile ilişkinin anlatıldığı “*bular ol sürüg koyka erkeç sanı/koyuğ başlasa sürse yolça köni*⁹ (4353).” beyitinde ifadesini bulan bu söylem, iktidar kurgusuna dayalı olarak Kutadgu Bilig’de bilgi kavramının özgün değeri açısından önem taşımaktadır. Bir anlamda adaletli davranmak ve korumak ile yükümlü olan ve *çoban* metaforu ile temsil edilen yönetici/hükümdarı ayrıcalıklı kılan unsurlardan olan bilgi kavramı, âlimin temel ayrıcalık kaynağı olarak kurgulanmış ve Descartes’in varlığı koşullandırıcı algısının (“cogito ergo sum”; düşünüyorum o halde varım) üstünde bir kurgulamanın belirleyicisi olarak Kutadgu Bilig’de varlık göstermiştir.

Bilgi kavramı, Yusuf Has Hacib’in kendisine nasihat ettiği bölümde de “*bilig bil özünge orın kııl töre/bilig bilse özke idi berk tura*¹⁰ (6605).” söylemiyle vurgulandığı üzere öncelikle bir korunma, savunma ve buna dayalı olarak toplumsal konumlama aracıdır. Eserde ‘bilgi’ bu konumlanmanın bir adım sonrasında, iktidar kurgusu içerisinde üstün kılınan kişinin temel erk aracı olarak hem kişilere üstünlük vermekte hem de üstünlüklerini yöneten-yönetilen ilişkisi içerisinde daimi kılmaktadır. Yusuf Has Hacib’in “*buğunuğ bilig birle bastı begi/bilig bolmasa işke yakmaz ögi*¹¹ (1968).” söylemi, savımızın en açık dayanağı niteliğindedir.

IV. Sonuç

Yusuf Has Hacib’in eserinde hükümdara Tanrı tarafından verilen kutun korunması ve yüceltilmesi için, hükümdar dışındakilerin ise, yine iktidarca olumlulanan ve baki âleme (dinî kaynaklara uygun olarak) dayandırılan payelere ve nimetlere ulaşabilmeleri elde edilmesi gereken temel kavram ‘bilgi’dir. Böylelikle maddi unsurların ve bu unsurların varlık evreninin değerine ilişkin bilgiler geçersiz kılınmıştır. Bu sayede erdemini herhangi bir bilgiye değil doğru bilgiye sahip olunması gerektiği, ancak bu sayede iktidar kurgusunun olumluladığı payelere ulaşılacağı belirtilmiştir. Bu bağlamda ele alındığında Kutadgu Bilig’in bir anlamda, epistemolojinin ontolojik yönünü öne çıkaran özgün bir eser olduğunu belirtebiliriz. Eserde geçen “*negü bar ajunda biligde küsüş/bilgisiz tise erke körksüz söküş/negü tir eşitgil biliglig kişi/ajunda sınayu yetilmiş yaş/bilgisizke törde orun bolsa kör/bu tör ilke sandı ilig buldı tör/kalı bilgeke tegse ilde orun/ol il boldı törde tağı keğ burun/biligke turur bu ağırılık kamuğ/ajunka kerek tör kerek il kapuğ*¹² (260-264).” söylemi bu kurgunun yalın aktarımını sağlamaktadır. Nitekim bilgiyi yaygınlaştırmak, iktidar alanını genişletmek anlamına geldiğinden Yusuf Has Hacib eserinde çoğunlukla alıntılanan ifade de belirtildiği üzere yalın bir üslubu kullanmıştır.

“*Foucault’ta ‘iktidar teknolojileri’, ‘bireylerin hareket tarzını belirleyen ve onları belirli sonlara ya da egemenliğe boyun eğdiren, özneyi nesneleştiren’ teknolojilerdir ve bu doğrultuda siyasetnamelerin hükümdara aynı zamanda bu teknolojilerin nasıl kullanılması gerektiğine dair nasihatler veren metinler olduğu da söylenebilir. ‘Benlik teknolojileri ise ‘bireylerin kendi*

⁹ “Bunları koyun sürüsünün koçu say; onlar başa geçip doğru yola götürsünler (Arat 2006: 749).”

¹⁰ “Bilgi bil ve yerin baş köşe olsun; bilgi insan için sağlam bir kalkandır (Arat 2006: 1083).”

¹¹ “Bey halkı bilgi ile elinde tutar; bilgisi olmasa, aklı işe yaramaz (Arat 2006: 403).”

¹² “Dünyada bilgiden daha aziz ne var; bilgisiz denmesi, insan için ağır hakarettir. Ömrünü tecrübeyle geçirmiş, bilgili kişi, ne der, dinle: Bilgisiz başköşede yer bulursa, başköşe eşik ve eşik de başköşe sayılır. Eğer bilgeye eşikte bir yer rastlarsa, o eşik başköşeden daha iyi ve yüksek olur. Bütün bu saygı yalnızca bilgi içindir; dünyada yeri gerek başköşe, gerek eşik olsun (Arat 2006: 131,133).”

bedenleri ve ruhları, düşünceleri, hareket tarzları ve varoluş biçimleri üzerinde, kendi imkânları ya da başkalarının yardımlarıyla bir dizi operasyon yapmalarını ve böylece belirli bir mutluluk, arınmışlık, bilgelik, kusursuzluk ya da ölümsüzlük haline ulaşmak üzere kendilerini dönüştürmelerini sağlayan' teknolojilerin adıdır ve siyasetnamelerin hükümdarın kusursuzluğuna ya da bilgeliğine yönelik arayışı ile bünyelerinde barındırdıkları öneriler bu eksende değerlendirilebilir (Türk 2012: 29).” Ancak öneride bulunulan kişinin hükümdar olduğu göz önünde bulundurulacak olursa, önerilen bilginin hükümdarın uygulamasına dayalı olarak topluma mâl edilmeye çalışıldığı da aşikârdır. Böylelikle siyasetname türünün edebiyatımızdaki ilk örneği olan Kutadgu Bilig’de de dönüşümü amaçlananın fert değil toplum olduğunu ve bu dönüşümün en önemli aracının da “bilgi” olduğunu belirtebiliriz. Yusuf Has Hacib, kendi özrünü anlattığı bölümde “*biliglig idi az biligsiz öküş/ukušsuz öküş bil ukušluğ küşü/biligsiz biligligke boldı yağı/biligsiz biligligke kıldı çoğı/kişide kişi adrukı bar telim/bu adruk biligdin ayur bu tilim*¹³ (199-201).” İktidarın konumlamasındaki temel unsur olan bilgiyi, işleviyle birlikte açıkça belirtmiştir. Eserde bilgi kavramı işlevini, Foucault’nun kurgusuna dayalı olarak özgür öznenin kendi iradesiyle gerçekleştirmektedir. Bir anlamda özne bilgi aracılığıyla razı edilmekte ve iktidara tâbi kılınmaktadır. Belirtilen tâbiyetin devamlılığı, bilgi kavramına yüklenen değerden dayanak alınarak, Kutadgu Bilig’de açıkça ve sıkça ifade edilen söylemle sağlanmıştır.

KAYNAKÇA

- ARAT Reşit R. (çev.) (2006). **Kutadgu Bilig**, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- AYDEMİR Özgür K. (2008). Hatai’nin Şiirlerinden Hareketle İktidar Çözümlemesi, **2. Uluslararası Türk Kültür Evreninde Alevilik ve Bektaşilik Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı**, Gazi Üniversitesi, Grafiker Yayınları, Ankara, s. 549-559.
- BIÇAK Ayhan (2009). **Türk Düşüncesi I Kökenler**, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- FOUCAULT Michel (1999). **Bilginin Arkeolojisi**, Çeviren: Veli Urhan, İstanbul: Birey Yayınları.
- HUNKAN Ömer S. (2011). **Türk Hakanlığı (Karahanlılar)**, İstanbul: IQ Yayınevi.
- KAFESOĞLU İbrahim (1980). **Kutadgu Bilig ve Kültür Tarimizdeki Yeri**, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- KARAMANLIOĞLU Ali F. (1970). Kutadgu Bilig’in Diline ve Adına Dair, **Türk Kültürü Kutadgu Bilig Özel Sayısı**, S.98, s.127-131, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara.
- SÖZEN Edibe (1999). **Söylem Belirsizlik, Mübadele, Bilgi/Güç ve Refleksivite**, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- TÜRK H. Bahadır (2012). **Çoban ve Kral, Siyasetnamelerde İdeal Yönetici İmgesi**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- YAVUZ Kemal (2009). Yusuf Has Hacib ve Kutadgu Bilig, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, Cilt: XXXVII, s. 137-180, İstanbul.

¹³ “Bilgi sahibi pek azdır; bilgisizlerse çoktur; bil ki, anlayışsızlar çok, anlayışlılar nadirdir. Bilgisiz bilgiliye daima düşman olmuştur; bilgisiz bilgiliyle her zaman mücadele etmiştir. Kişiden kişiye çok fark vardır; bu fark bilgiden ileri gelir, sözüm buna dairdir (Arat 2006: 123).”